

KAZAK DOKUMA SANATINDA ÖNE ÇIKAN GOBLEN

Baydabekov A.K.

Dr.Sci.Tech., professor L.N. Gumilyov Eurasian national university

Sanat Çıları

Assist.Prof.Dr. Akdeniz University, Antalya

Түйіндеме

Макалада Гобелен тоқыма өнері қарастырылған. Гобелен суреттерінің негізіне табиғат көрінісі, Балтық жағалауы елдері мен Кавказ елдерінің тарихы оқиғалары, аңыздары желі болған. Гобелен немесе тоқыма қолөнері – барлық халыққа бұрыннан белгілі көне сәндік-қолданбалы өнер түрі. Шпалерлік тоқымадағы түкті және тықыр гобелендерге жеке тоқталған.

Summary

This article discusses the art of weaving the tapestry. Tapestry of nature and of nature in General, the Baltic States, the Caucasus has been the subject of historical events and legends. Tapestry or hand weaving is an ancient type of decorative art, known to all peoples. Often it is called şpalerno or tapestry weaving. There are pile and a smooth weaving tapestries.

GİRİŞ

Figüratif desenli, atkı yüzлү goblin dokumalar duvar halısı olarak дүnyanın pek çok yerinde eski zamanlardan beri üretilen bir dokuma türüdür.²¹

14.yy'da Fransa soylularının desteği ile üretilen goblin dokumacılığı hızla gelişme göstererek duvar resmi şeklini almıştır. O yıllarda goblin genellikle soyluların sarayları ve kiliselerin taş duvarlarını süslerken aynı zamanda ısı yalıtımı amacı ile de kullanılıyordu. O yıllarda ünlü ressamların resimlerinin birebir kopyaları dokunuyordu. 20. yy'da Fransız ressam Jean Lurçat goblene yeni bir anlayış getirdi. Bu anlayışа göre goblende soyut ve dekoratif motifler kullanılmaya başlandı böylece goblin bugünkü çağдаş ve kendine özgü biçimini aldı.²²

Fransa'da ortaya çıkan ve gelişme gösteren goblin buradan İtalya, Almanya ve tüm Avrupa'ya yayılmıştır.²³ Daha sonra Baltık ülkeleri, Rusya ve Kafkasya'da sıkça görülmeye başlamıştır. Baltık ülkelerinde genel olarak goblene tabiat ve doğа, Kafkasya'da tarihi olaylar ve destanlar konu olmuştur.²⁴

KAZAKİSTAN'DA GOBLEN SANATI

Goblen sanatı 1940-1980 yılları Kazakistan'da goblen sanatı zirveye ulaşmıştır. Bu yıllarda Kazakistan'da sanat felsefi bir boyut kazanmış ve derin anlamlar içeren sanat eserleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Goblenin Kazak sanatına girmesi ile birlikte Kazak milli dokuma sanatı kısa zaman içerisinde yeni bir boyut kazanmış ve goblen Kazak el sanatlarının bir parçası haline gelmeye başlamıştır. 1947 yılında K. T. Tınıbekov başkanlığında Kazakistan'da goblen mektebi açılmış ve gençlerin burada yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Kilim dokumanın yeni bir şekli olan goblen, genç ressamı da yakından ilgilendirmiştir. B. Zevirbekova, I. Yarema, A. Bapanova, A. Anısimova, K. Jubanyızova, S. G. İlyayeva, A. İhanova, E.P. Nikolayeva, N. İ. Pavlenko, M. F. Mukanov bunlardan sadece bazılarıdır.

K.Tınıbekov kazak dokuma sanatçısı ve Kazak Milli Goblen Sanatı'nın temelini atanlardandır. Onun sanatsal çalışmalarının temelinde klasik gobleni milli dokuma sanatı ile karşılaştırıp yeni bir akım ortaya çıkarmak vardır. Dala Balladası (Resim 1) adlı gobleni en bilinen eseridir. Onun elinden çıkan "Şolpan" 1970, "Tav men Dala Anızı" 1975, "Alem" (Ömir Ağaşı) 1976, "Tın Şerui", "Baykonır İrgaktarı" 1977, "Medev" 1978, "Baykonır" 1979, "Akku Eni", "Teniz Senfonisi" "1980" adlı goblenleri renk uyumu ve görkemli örnekleriyle felsefi bir özelliğe sahiptir.

Goblen sanatında ustalığıyla tanınan Betima Zavirbekova ilk çalışmalarında milli motif ve örnekleri kullansa da daha sonraları belli başlı konuları işlemeye başlamıştır. Betima Zavirbekova'nın goblenlerinde renk çeşitliliği ön plana çıkmaktadır. Goblenleri dünyanın birçok yerinde sergilenmektedir. Uzunluğu 17, eni 2 metre olan "Kazakistanım" adlı goblen kilimi Almatı'nın büyük otellerinde biri olan Kazakistan Otelinin güzelliğine güzellik katmaktadır. "Aven" ve "Köktem" adlı goblen kilimleri, Kazak SSR Devlet Güzel Sanatlar Müzesinin sabit eserleri arasında yer alır.

Zavirbekova ilk olarak "Jip iyiruşı" (*ip eğiren*) 1972, "Kodık" (*Sıpa*) 1972, "Keruben" (*Kervan*) 1973, "Köktem" (*Bahar*) 1974, "Sazdı Even" (*Ahengin Melodisi*) 1975, goblenleri ile tanınmıştır. "Baytak Dala" (*Geniş Bozkır*) 1976, "Dala Arui" (*Bozkırın Zerafeti*) 1979, "Mengilik Öner" (*Ebedi Sanat*) 1982, eserleri gizli felsefi boyutları ile kendini tanıtmıştır. "Küy" (Yanmak) 1979, "Jastık" (Yastık) 1979, "Dokumaşı" (Dokumacı), "Keşki Saz" (Akşam Melodisi) 1982, eserleri ile Kazak milli goblen sanatındaki yeni prensiplerin son örneği olarak yerini almıştır.

Tasvir, desen ve renk uyumu, “Kıs” (Kış), “Köktem” (Bahar), “Jaz” (Yaz)ve “Küz” (Güz) goblenlerinde daha net görünmektedir. En bilinen eseri Kazakistan, çok kişili kompozisyon olarak bilinir. Sırlasu (Foto 2) ve Savkeleli Kız (Foto 3) adlı eserleri goblen dokuma sanatında ne kadar ileri seviyeye geldiğinin göstergesi niteliğindedir. Burada Kazakistan’ın geniş coğrafi alanını örnek ve renk uyumunun kararlılığında kendini göstermektedir.

“Kazakistan Şugulası” (Kazakistan Güneşi) goblenin kompozisyon yapısı üç ana temelden oluşmaktadır. Işık ve nurun karşılıklı gösterilmesi suretiyle konunun detaylı olarak resmedilmesi yerli yerince gerçekleştirilmiştir. Zevirbekova Betima’nın çalışmaları Fransa, İsveç, Türkiye olmak üzere birçok ülkede sergilenmiştir. Eserlerinde genel olarak Kazak halk kültürünü yansıtmayı amaçlamıştır. Sanatçının eserlerinin orijinaleri Kazakistan merkez müzesi ve Astana müzesine sergilenmektedir.

Böyle bir sanatı daha ileri götürmek amacıyla çalışan genç sanatçılardan biri de Liza Kalimovadır. Liza Kalimova gençliğinde kilim dokumayı, keçe sarmayı, alaşa dokumayı annesinden öğrenmiştir. O zamanlarda yapmış olduğu çalışmalarıyla gerek ülke gerekse dünya çapında birçok yarışma ve sergilere katılmıştır. 1979 yılından itibaren SSR ressamlar sendikasının üyesidir. Onun dokuduğu “Dina Nur Heyleva” ve “Beybitçilik” (Barış) kilimleri Kazak sanatçılar sergisinden vakfa alınmıştır. Ayrıca “Kızılkum” adlı farklı tarzdaki goblen kilimi Kazakistan otelinin galeri salonuna konulmuştur. Lenin’e atfedilen portre kiliminin ise uzunluğu 5, eni 2,5 m olup İkibastuz Sarayına konulmuştur. Kazak halkının geleneklerini ve yaşam biçimini resmettiği Kazakistan (Foto 4) adlı gobleni bunu kanıtlar niteliktedir. Eserde çok sayıda obje kullanarak bir nevi Kazak kültürünü özetlemiştir. Kazakistan Liza Kalimova Kazak SSR Devlet Sanatçıları Müzesinde eski el sanatlarını yeniden canlandırma bölümünde usta öğretici olarak çalışmaktadır.

İrina Zinovevna Yarema’nın Kazakistan goblen sanatına getirdiği yenilikler de elbette tartışılmaz. Onun “Mangıstav” adlı gobleninde (1974) zamanın üretimi, yerli halkın yaşam biçimi, çalışmaları; fabrikalar, elektrik enerjisi ve petrol üretim tesislerinin görüntüleri detaylı olarak yerini almıştır. Her türlü geometrik şekiller içindeki örnekler simetrik olarak karşılığını bulup, önümüze dinamik bir hareket getirmekte, ayrıca kullanılan renklerin uyumu da göz kamaştırmaktadır.

Kazak el sanatlarındaki dokumanın gelişmesinde Savle ve Alibay Bapanovların yeri de başkadır. Sanatçı eşlerin “Ulu Bayterek”, “Kenistik”

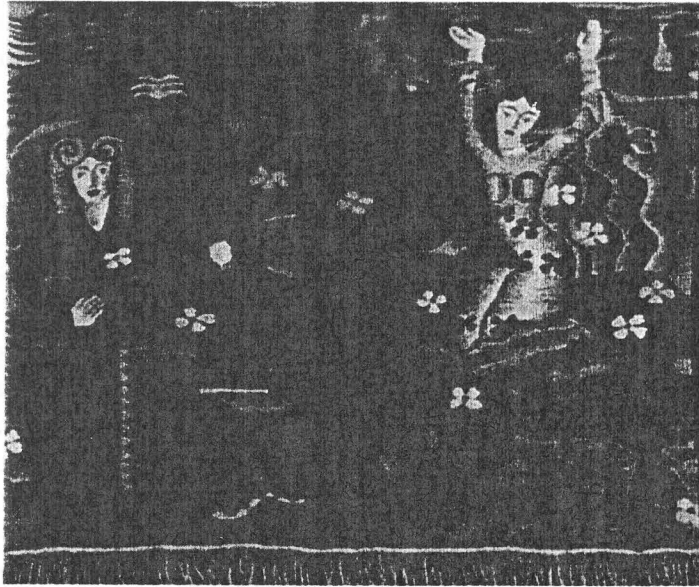
, Aymak”, “Sayahattav” adlı goblenleri kompozisyon yapısı ve milli duyguları yansıtmıştı. Özellikle “Sayahattav” adlı goblen milli duyguları yansıtmıştı açısından ayrı bir özelliğe sahiptir. İpek yolu göçünde yer alan dört hayvanın başında gelen deve bu eserde kendini ön plana çıkarmaktadır. Bapanovlar gobleni dokuma sanatı haricinde keçe yapımında da kullanmıştır. Kazak halkının yaşamında vazgeçilmez bir yeri olan keçeden milli motifler kullanarak çeşitli eserler meydana getirmiştir. Keçe kullanarak resmettiği kiyiz (Resim 5) adlı eseri buna en güzel örneklerden biridir. Goblenin kompozisyon yapısındaki çizgiler Kazak halkının günlük yaşantısı ve örf adetlerini yansıtmaktadır.

M. F. Mukanov Kazakistan’ın ünlü ressamlarından Kazak goblen sanatının gelişmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması yönünde emekleri büyüktür. Kazakistan’ın ünlü ressamlarından F.T. Mukanov’un oğlu olan M. F. Mukanov çocukluğu sanatla iç içe geçmiştir. Çocukluğunun her döneminde sanatla haşır neşir olan Mukanov lise ve üniversite eğitimini Güzel Sanatlar alanında tamamlamıştır. 1993-1997 yılları arasında Bapanovların atölyesinde dokuma sanatı üzerine eğitim almıştır. Goblen sanatı Bapanovlarla birlikte hayatına girmiştir. Mukanov ilk kez 1995 yılında Kazakistan ve çeşitli ülkelerde sergiler açmış ve eserleriyle dikkat çekmiştir. 25 1996 yılında eğitim vermeye başlamış 1999 yılında beri de Kazak Ultık Öner Akademiyası’nda (Kazakistan Milli Sanat Akademisi) eğitim vermektedir. 2003 yılında A. Jamhan ile birlikte 205-410 cm ölçülerinde olan Turan Epohası (Resim 6) adlı gobleni dokudular. 2010 yılında A. Jamhanve M. Süleymanova ile birlikte Astana’daki Kazakistan Temirjoli Başkanlığı’nın konferans salonu için 3-12 m. Ölçülerinde olan gobleni dokudular (Resim 7). Bu goblende Kazakistan’a özgü çok sayıda öge bir arada kullanılarak bir kompozisyon ortaya çıkmıştır. Kazakistan’ın geleneklerinden biri olan Tusav Keser adlı gobleni (Yeni Yürümeye başlayan bir çocuğun düzgün yürümesi için ayağına bağlanan bir ipin saygın bir kişi tarafından kesilmesi geleneği 26) milli motifler kullanarak dokumuşlardır. Gobleni incelediğimizde ortasında ayağında ip bağlı bir çocuk, Kazakistan’ın milli enstrümanı dombıra çalan bir adam bulunurken kalan kısımlarında Kazak halkının yaşamı ve değerleri resmedilmiştir. (Resim 8).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çağdaş Kazakistan gobleninin durumunu gözden geçirecek olursak bağımsızlığını yeni sayılacak bir zamanda kazanmış bir ulusun diğer sanatsal alanlarda olduğu gibi goblen sanatında da milli duyguların yoğunlukta olduğu gözlenmektedir. Geçmişten günümüze Kazak halkının gelenekleri, yaşam biçimi, tarihi olayları Kazak goblenlerinde kendini sıkça gösterir. Dokuma Kazak halkı için çok eski bir sanat türü olmakla beraber adeta yaşamının bir parçasıdır. Bu sebeple goblen coğrafyaya girmesi ve yayılması kısa sürede gerçekleşmiştir.

Resim sanatında nasıl bir sınırsızlık söz konusu ise, bir dokuma sanatı olarak goblen içinde aynı şey geçerlidir. Goblen görüntüsü ve içerdği renk uyumu insanı sınırlar âlemine götürmektedir. Dokumacılığın en üst derecesini gösteren goblen sanatının yeni neslin yetişmesindeki rol de oldukça önemlidir. Yeni neslin milli ve manevi duygular içerisinde yetiştirilmesinde goblen sanatının etkisi tartışılmaz bir gerçektir. Goblen sanatı ile dokuma sanatı devam ettirilirken aynı zamanda kullanılan milli öğeler, gelenekler sözde ve yazıda kalmayarak ilmek ilmek dokunarak yeni neslin hafızasına kazınmaktadır. Böylece geleneksel bir sanat olan dokuma ile birlikte milli değerleri ve gelenekleri de öğretilmektedir.

Resim 1- Dala Balladası, K. Tinibekov, 1974

Resim 2- Sırlasu, B. Zevirbekova

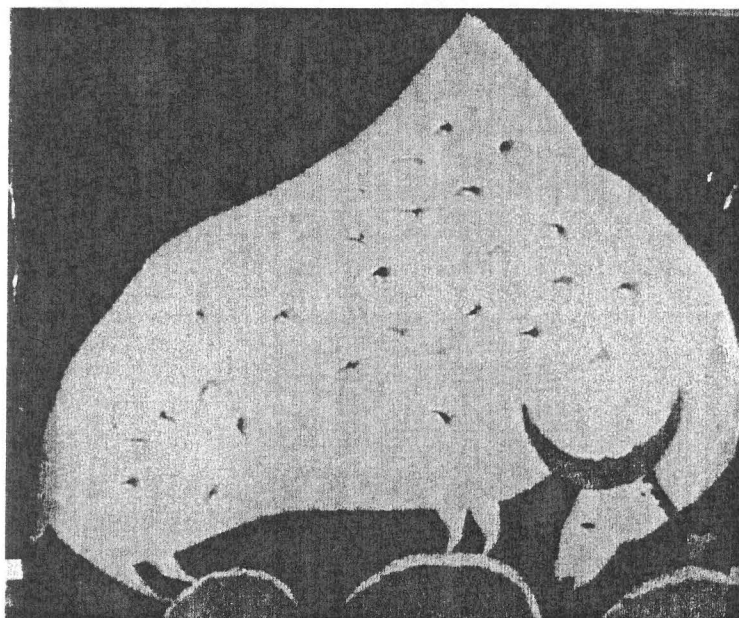

Resim 3- Sevkeleli Kız, B. Zevirbekova

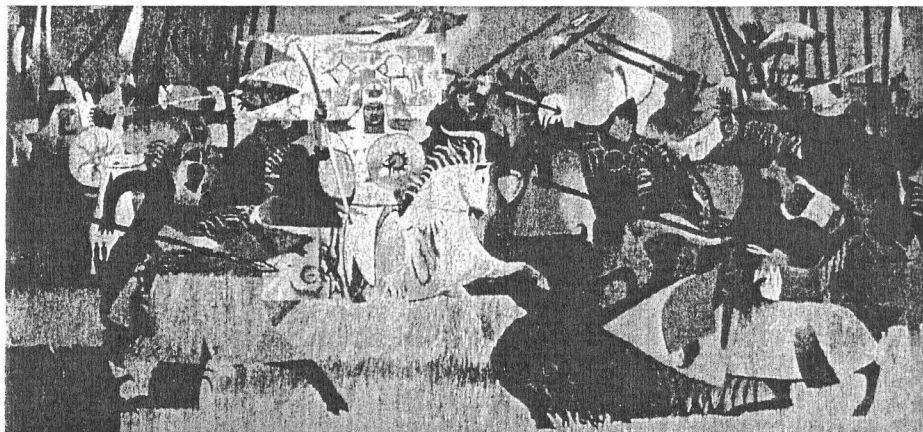

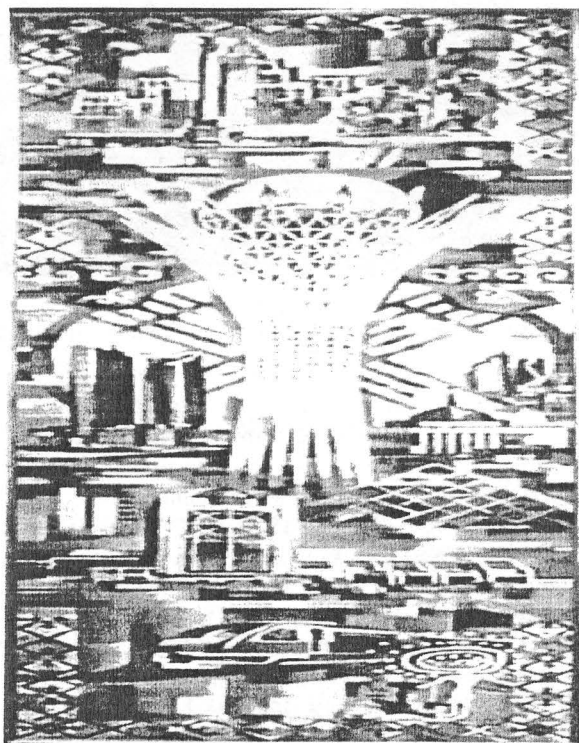
Resim 4- Kazakistan, L. Kalimova, 1998

Resim 5 - Kiyiz, Bapanov C. E,

Resim 6- Turan Epohası, M. Mukanov, A. Jamhan, 2003

Resim 7- M. Mukanov, A. Jamhan, A. Süleymanova, 2010

Resim 8- Tusav Keser, M. Mukanov, A. Jamhan, A. Süleymanova, 2010

Kaynakça:

- Ergür A. (2002) Tekstil Terimleri Sözlüğü, İstanbul.
- Etekeeva D. E. (2010) Tüksiz Kilem, Mektepteki Teknologya, Almatı.
<http://gobelens-kz.com/kz/pages/17.html>.
- http://kk.wikipedia.org/wiki/Мәлік_Флоберұлы_Мұқанов.
- İmanova K. (1992) Hallık Kolöneri, Kazakistan Mektebi, Sayı:7, Almatı.
- Koç K., Bayniyazov A. Başkapan V. Kazakşa Türrikşe Sözdik (Kazakça Türkçe Sözlük), Turan Baspahanası, Türkistan,
- Kudaybergenova E. (1993) Halık Koloneri Asemdik Kazına, Kazakistan Mektebi, Almatı.
- Paşayeva V., Hamidova Ü. (2003) Goblen'de Kullanılan Teknik Yöntemler, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Sayı:3. Erzurum
- Zaimoğlu Ö. (2011) Tapestry (Goblen) Dokumaları, Arış, Ankara.